

Několik myšlenek o svobodě [1997]

body pro přednášku Žižkov II., 13. 5. 1997, 17.00

01

České a vůbec slovanské slovo „svoboda“ (staroslověnsky svo-pot_б = svůj pán) prý připomíná prajazykový výraz pot= pán, který je však druhotným připodobněním k femininu potnia (i v řečtině), staroindicky pátní: supátní = žena mající dobrého manžela, jívapátní = žena mající živého manžela. Praslovan měli pro otce velkorodiny a jeho ženu dvojici gospod_б a pan_бji, a teprve druhotně ke každému členu byl vytvořen příslušný druhý rod. Je to trochu neprůhledné a tak se zdá, že jazyk (etymologie) nám tu moc nepomůže. Dost podobné to je v řečtině a latině (ELEYTHERIA, libertas). Musíme se spokojit s běžnými výrazy a jejich původně společenským resp. výslovně politickým významem.

02

Myšlenka ničím neomezené „svobody“ jakožto libovůle či svévole je relativně pozdní, i když skutečnost svévola byla častá a známá. Byla však chápána jako exces, nikoli jako cíl či záměr. V pozitivním smyslu byla svoboda výsledkem osvobození všude tsam, kde nebyla samozřejmostí resp. FYSEI, „od přírody“. Jako svobodný se člověk mohl narodit, ale mohl se svobodným také stát jako dítě otroka, když byl z otroctví propuštěn, od otroctví osvobozen. Svoboda pak znamenala, že je člověk nebo více lidí, celý lid či národ zbaven jha. Tento význam je zvláště důležitý ve vzpomínkách starých Izraelitů, které Hospodin skrze Mojžíše vyvedl z egyptského otroctví, „z domu služby“. Tady vidím jako zvláště významné, že ve vzpomínce a tedy v interpretaci nejde o pouhou vzpouru či revoluci zdola, nýbrž že izraelská a zejména Mojžíšova neposlušnost a vzpoura je interpretována jako odpověď na boží výzvu, na boží příkaz: cesta ke svobodě neznámá zbavit se jen pout, nýbrž uzavřít novou úmluvu, jejímž důsledkem je rozsáhlé osvobození, vysvobození z otroctví a služebnosti nižšího typu. Na to navazuje Rádl, když dává důraz na to, že zbavit se závazku, vyvázat se z povinnosti lze jen ve jménu nějakého závazku, nějaké povinnosti vyšší.

03

To nás vede zase k evangeliu podle Jana, kde čteme onu slavnou větu: poznáte pravdu a pravda vás vysvobodí. Velmi často bylo toto slovo vykládáno nesprávně a to zejména proto, že evropská myšlenková tradice nás nechala zapomínat na ten obrovský rozdíl mezi pravdou, jak ji chápali Řekové, a pravdou/vírou, jak byla chápána ve starém Izraeli a zejména v prorocké linii, která vrcholí v Ježíšovi. Řecké slovo ALÉTHEIA znamená původně neskrytost a teprve postupně na sebe přibírá, přibaluje další významy. Už staří řečtí myslitelé, zejména však křesťanští myslitelé středověku způsobili, že došlo k masovému rozšíření pochopení pravdy jako toho, co se v myšlenkách nebo ve výpovědích kryje se skutečností, s realitou (adekvace). To je v přímé rozporu s chápáním židovským resp. staroizraelským, kde pravda a víra měla takřka stejné jméno (a odtud problémy s překladem do řečtiny v LXXC atd.). Ne pravda se řídí skutečností, ale skutečností, realita, věci se musí řídit pravdou, tj. tím, co je „to pravé“. Zde je zajímavé si povšimnout, jak v češtině vše pro život významné, čím se lidé mají a musí řídit, je nějak spjato s „pravou“ stranou. „To pravé“, tj. pravda, spravedlnost, právo, vše správné atd. je normou pro všechno jen skutečné, jen dané.

04

Myslím, že právě tady najdeme spíše jakýsi pokyn už v jazyce, ale zejména ve spojení s citovaným zaslíbením v Janově evangeliu. Poznat znamená v hebrejštině také milovat: poznat pravdu znamená také milovat pravdu. A milovat pravdu

chápe Platón ve stejném významu jako milovat moudrost, tedy filosofovat (FILOSOFEIN = FILALÉTHEIN). Vysvobození je tedy zaslíbeno těm, kdo nade všechno milují pravdu a usilují o její poznání, o porozumění tomu, co je „to pravé“. Svoboda je tedy výsledkem, a snad spíše darem tomu, kdo nade všechno miluje to, co je pravé. (Hegel ač původně theolog interpretoval ono slovo tak, že svoboda je poznaná nutnost.)

05

Už dlouho se traduje, že je třeba rozlišovat dvojí svobodu: svobodu od a zas svobodu pro nebo k -. Něco na tom je, ale je třeba to po mém soudu odvozovat od něčeho základnějšího: kdo se nespolehne na něco vyššího, ten nemá ani právo, možná ani možnost se osvobodit od toho, co jej svírá. Není napřed svoboda a pak uvažování k čemu, ale nejprve je ono „k čemu“ a pak teprve je možná svoboda skrze aktivní a někdy dokonce radikální, revoluční osvobození.

06

O svobodě se začalo v jiném smyslu hovořit zejména od doby osvícenství a přívrženci svobody se začali nazývat liberály, později libertiny, směr pak liberalismus dokonce, jak víte, i celé theologické hnutí se nazývalo theologickým liberalismem resp. liberální theologií. Nejhorší odrůdou liberalismu však byl liberalismus hospodářský, který se orientoval především na tzv. svobodný trh. To je liberalismus, k němuž se ještě dnes hlásí mnoho našich politiků pravicové orientace. Zvláštní ovšem je, že v Severní Americe, zejména ve Spojených státech, má slovo „liberal“ právě pokrokový, nikoliv konzervativní význam.

07

Proti důrazu na svobodu se ohražovali odedávna ti, co se odvolávali na řád, na pořádek, na zaběhané zvyklosti, a v neposlední řadě na autority, mj. také soudní a policejní. Naše národní probuzení a jak se říkalo obrození se proto velkou měrou opíralo o myšlenky liberální. V tom navazovalo do značné míry na velkou francouzskou revoluci, jejímiž hesly byly svoboda, rovnost a bratrství zjevně s kořeny křesťanskými, i když už interpretovanými sekulárně. Tohle kritizuje Masaryk a zejména jeho žák Rádl: jejich kritiky míří k tomu, že liberálové ztratili časem svou svobodomyšlnost a že skončili v jakési všeobecné smlouvě společenské, která připouští tu a tam nějaké povrchní opravy, ale je zásadně proti větším změnám a proti principiální kritice. Je to tedy kritika z pozic „pravého“, tj. „správného“ liberála, který odmítá heslo svoboda jako jediné nebo nejvyšší. V tom smyslu už Palacký inspiroval Havlíčka a na něho pak Masaryk navazuje.